

Ljupčo S. Risteski: Kategoriite prostor i vreme vo narodnata kultura na Makedoncite. Matica makedonska, Skopje 2005. 460 strani, raznovrstne neoštevilčene ilustracije med besedilom.

Prostor in čas sta tisti osi, ki medsebojno povezujeta silno različne znanstvene vede. Še posebej tesno pa združujeta različne humanistične discipline. Da brez njiju ne gre, je v arheologiji samoumevno in o tem ne velja izgubljeni besed. Vendar ni povsod v humanistiki tako. Medtem ko je časovna os splošno priznana in upoštevana, je bil prostor marsikdaj zapostavljen. To pomanjkljivost skuša odpravljati knjiga makedonskega etnologa Ljupča Risteskega. Gre za objavo njegove doktorske disertacije, ki jo je obranil na univerzi v Skopju. Tema, ki si jo je izbral, je tako celovita, da je ni mogoče predstaviti niti na dolgo, kaj šele na kratko. Kogar zanima vsebina njegove knjige, si jo bo moral pač prebrati sam. Na tem mestu lahko posredujem samo nekaj svojih mislih, ki so se mi porodile o delu kot celoti.

Tesno povezanost prostora in časa priznava tudi sodobna fizikalna teorija, ki je zato oblikovala pojem *prostorčas*. V razumevanju nekdanjih ljudi pa je bilo to tako samoumevno, da o tem sploh niso razpravljali, ampak so tako preprosto živeli. Zato si Risteski dela niti ni mogel olajšati s tem, da bi obravnaval samo en ali drugi vidik. Dobil bi nerazumljivega spačka. V obširnem teoretskem uvodu poskuša avtor opredeliti predmet svojega proučevanja. Neodvisno od definicij, ki jih ponuja, pa predmet pojasnjuje njegova raziskava sama, ki zajema gospodarske, družbene, religiozne, pravne, identitetne vidike, lahko bi rekli življenje v njegovi celoti. Resna omejitev je pravzaprav ena sama. Gre za življenje podeželja, za njegovo povezanost z naravo in njenimi silami. V neagrarnem okolju mest je življenjski model povsem drugačen, ločen od narave, mnogo bolj pogojen z odnosi med ljudmi in vzpostavlja drugačen sistem, ki ga je treba proučevati v drugačnem sklopu. Ker pa nekoč ogromna večina ljudi ni živela v mestih, pričujoča raziskava zajema skoraj vse, kar nas zanima tudi kot arheologe. S tem da obravnava prostor, knjiga namreč vzpostavlja skupno polje raziskav tudi z arheologijo. Ta vidik nas v tem poročilu najbolj zanima.

Največji del knjige obsegajo različni vidiki prostora v ljudski kulturi. Avtor jih je razporedil po različnih ravneh opazovanja. Začne s človeškim telesom kot osnovnim izhodiščem človeškega opazovanja ter hkrati merilom, ki ga imamo vedno s seboj. Temu sledijo bivališča, vaški prostor, regija, vesolje z Zemljo. Zlasti poglavja o bivališču, vaškem prostoru in regiji so nabita s podatki, ki so pomembni za arheološke interpretacije. Samo kot primer naj navedem odgovor na starodavno arheološko dilemo o grobiščih; ali so zrcalo sveta mrtvih ali sveta živih. V makedonski ljudski kulturi ni nikakršnega dvoma. Pokopališče je »večno selo«. Urejeno je po sistemu obstoječe socialne, prostorske in mitske koncepcije vasi. Upošteva družinsko-rodovni sistem, ki že obstoji v vasi. Vsi pripadniki skupnosti natančno poznajo rodovno ureditev grobov. Zato se ne more zgoditi, da bi bil kdo pokopan na parcelo, ki ne pripada njegovemu rodu. Vzklik, s kakšno pravico smemo to ugotovitev prenašati na starejše čase, druge skupnosti in prostore, je pričakovan. Odgovor nanj pa je lahko samo večplasten. Gotovo je splošno uporabna že zavest, da ljudska kultura pozna pravila ravnanja. Pri tem ni pomembno, kakšne so njihove posamične oblike in koliko so te stare. Pomembno je, da ni nikakršnega dvoma, da ljudje niso živeli kaotično. Zato tudi arheoloških struktur ne smemo vnaprej imeti za naključne, četudi so nam danes še tako nenavadne in nejasne. Če nam je v sedanjosti nekaj nerazumljivo, še ne pomeni, da ni

posledica načrtne človekove dejavnosti v preteklosti. Gre torej preprosto za naš zorni kot. Ali smo pripravljene nekaj uzreti, ali ne. Ljudska kultura nam ponuja razlagalne modele. Manjše ko so bile spremembe v času in prostoru, večja je njihova uporabnost. S številom strukturnih povezav med arheološko strukturo in strukturo ljudske kulture narašča verjetnost, da sta obe nastali v podobnem procesu, katerega opis daje ljudska kultura. To metodo že dolgo s pridom izkoriščajo arheologi v Ameriki (glej sosednje pročilo o knjigi Ivana Šprajca). Zakaj je ne bi tudi v Evropi? Dejansko jo nekateri že.

Risteski namenja posebno poglavje zanimivemu vprašanju, kolikšna je arhaičnost makedonske ljudske kulture in zakaj je taka, kot je. Čeprav gre za temo, ki bo deležna še mnogih raziskav, se mu že v tem prvem poskusu posreči prepričljiva zgodba o ljudeh na prostoru Makedonije, kjer so se skozi stoletja srednjega in novega veka medsebojno izničevali različni oblastniško-politični interesi. S tem so ustvarjali nekako praznino, ki so jo ljudje zapolnili s svojo ljudsko kulturo, da jim je dajala edino trdno življenjsko oporo. Dejansko vsakodnevno življenje so urejale vaške skupnosti, ki so ponekod preživele do danes. Pravno-politični sistem vsakokratne državne oblasti je bil pri tem samo neizogibna nujnost. Moč vaške skupnosti je bila tolikšna, da je v odnosu do cerkve kot organizacije narekovala tudi ravnanje vaških duhovnikov. V izbiro je skupnost ponujala izgon. Zelo poenostavljeno bi lahko rekli, da se je v Makedoniji stari (poganski) veri posrečila odlična krščanska mimikrija.

Drugi del knjige govori o ljudskem pojmovanju časa. Avtor ga logično uvaja z miti o stvarjenju sveta. Obravnava različne načine merjenja in pojmovanja časa v teku dneva in leta. Opiše ciklično pojmovanje časa, ki je prevladujoče v ljudski kulturi in mu doda primere linearnega pojmovanja, ki so bolj ali manj učeno-cerkvenega izvora. V pravi ljudski kulturi nastopajo predvsem pri potrebi razložiti lastni izvor. Krožni, ponavljajoči tek časa relativizira diskusijo o začetku leta. Avtor jo naravnost salomonsko razreši z ugotovitvijo, da je bila ta pač odvisna od skupnosti, ki jo je oblikovala. Leto poljedelcev se začne jeseni z jesensko setvijo, leto pastirjev spomladi z odhodom živine na pašnike. Delo zaključujeta obsežen povzetek ter bogat seznam literature.

Razumljivo je, da ima tako celovito zastavljena študija svoje močnejše in šibkejše dele. Vsaj meni je bila najbolj všeč pri poglavjih o topografiji bivališča in vaškega prostora. Verjetno pa je pri tako raznoliki knjigi to v veliki meri odvisno tudi od osebnih zanimanj bralca. Ne nazadnje je tudi ljudsko gradivo nekje bogatejše, drugod revnejše. Prav tako ni važno ali se z avtorjevimi razlagami v celoti strinjamo ali ne. Povsod jih namreč bogato ilustrira z gradivom, s čimer nudi bralcu demokratično možnost lastnega mnenja. Priznati mu moramo pogum in samozavest, s katero premošča nekatere praznine in nas z njo vodi skozi snov. V navidezno kaotičnem gradivu se mu je posrečilo vzpostaviti obrise sistema in prepričljivo opozoriti na njegovo celovitost. Kdor bo po branju te knjige še vedno mislil, da je ljudska kultura samo skupek vraževerij, ni razumel ničesar. Morda bi se ponavljanje nekaterih odlomkov gradiva zdelo komu odvečno, vendar je prav to dokaz mnogostranske celovitosti ljudske kulture. En stavek, eno dejanje vedno služi več namenom hkrati. In ker je knjiga dvodimenzionalni prostor, kjer je možno samo linerano podajanje snovi, v različnih kontekstih neizogibno srečujemo isto. Pri slikovnem gradivu je avtorju ponagajala tiskarna, ki je njegovo dobro zastavljeno koledarsko preglednico letnih praznikov popačila do nerazpoznavnosti.

Iz navedenih razlogov je Makedonija etnoarheološki raj. Tam še živi tisto, kar je pri nas že izumrlo. Žal ta raj ni večen. Hitro kopni z vsako izumrlo vaško hišo, z vsako opu-

stelo vasjo, z vsemi spremembami, ki jih prinaša moderno življenje. Makedonski kolegi se tega dobro zavedajo in z velikim entuziazmom zbirajo terensko gradivo. Knjiga Ljupča Risteskega je njegov veliki sad. Je večkratni kompliment; makedonski etnologiji, ki jo umešča na svetovno raven, skopski univerzi, kjer nastajajo tako dobre disertacije, predvsem pa tudi Makedoniji in Makedoncem, ki so svojo silovito ljudsko kulturo, tudi v veselje stroke, ohranili do danes. Avtor je na delo lahko ponosen. Okrajšana in prevedena v angleščino ter z ustrežno promocijo bi knjiga mogla postati svetovna uspešnica.

Andrej Pleterski